

савремена читавања мита који се униформише и самим тим хегемонизује у оквиру доминантног дискурса као једнозначан. С друге стране она истиче да ревизија мита као феминистичка пракса пружа драгоцен додаток тренутним тензијама у деколонијализму чији екстрми воде ка потпуном одбацивању и цензурама патријархалних наратива. Као одговор на овај тренд, ревизија мита пружа увид у дијалошку форму односа према историји, не кроз брисање и замену већ кроз додавање феминистичког читања мита, стварајући једну врсту наративног палимпсеста.

Последње поглавље „Од народне до популарне културе“ на узбудљив начин, кроз антрополошку анализу црног хумора и језгровит теоретски приступ овој проблематици анализира дубоко укореењу везу између смеха и смрти у карневалским прославама античког култа бога Диониса. Разумевање контекста античког ритуала, али и паралеле у српској народној традицији у којима долази до споја смеха и смрти, ауторка користи за читање савременог српског филма. Одабир филма *Маратонци трче почасни круг*, као огледног примера за приступ црном хумору у популарној култури и карневалској позадини овог античког ритуала усмереног на прославу обнове живота, представља убедљив закључак о комплексности веза између савремености и антике као и о свеprisутности антике у нашем животу, почев од нивоа тенденциозног маркетинга до метанивоа несвесног кроз процес културације и интернализације античког мита.

У свом приступу Лада Стевановић је развила својеврсну дијалектику антике, која је овај појам преиспитала у контексту његове вечите промене и мењања, долазећи до нове значењске целине појма кроз супротстављеност синхроног и дијахроног значења мита – у контексту доба када је мит настајао и када су се његови главни путеви формирали, и у контексту доба које је мит изнова измислило уклапајући га у доминантне идеолошке токове савремености. Полиморфност античког мита која се може читати кроз бројне теоретске приступе и филозофске школе, како је то Лада Стевановић показала у својој изузетној студији, остаје показатељ даљих путева научних истраживања у разумевању „различитости и променљивости људских вредности и друштава“ (Stevanović 2020, 12).

Лариса Орлов Вилимоновић

Michal Pavlášek, *Z Moravy až do Velikého Srediště. Etnografické podobenství o zapomenuté náboženské komunitě* [Од Моравске па до Великог Средишта. Етнографска парабола о заборављеној верској заједници]

Centrum pro studium demokracie a kultury, Etnologický ústav AV ČR,
Brno 2020, 239 str.

Етнолог Михал Павласек (Michal Pavlášek), научни сарадник Етнологског института Чешке академије наука – одељења у Брну, афирмисао се као теренски истраживач чешке мањине у источној и југоисточној Европи. По потреби је и

документариста и извештач (репортер) о локалним случајевима социјалне маргинализације, као и о токовима актуелне миграције са Блиског истока према средњој Европи. Обављао је вишегодишња истраживања прошлости и друштвеног живота чешке мањине у јужном Банату, чему је била посвећена и његова докторска дисертација, одбрањена у Институту европске етнологије (*Ústav evropské etnologie*) Масариковог универзитета у Брну. На основу резултата својих истраживања, осим мањих радова, објавио је 2015. године и монографију *С мотиком и Господом Богом. На трагу евангелиста у југоисточној Европи* (приказана је у Гласнику Етнографског института САНУ LXV/2, 2017).

Књига *Од Моравске па до Великог Средишта. Етнографска парабола о заборављеној верској заједници* има једанаест поглаваља: I. „Уводна слика: прво сусретање са Средиштанцима“ (стр. 7–17); II. „Извори за историју чешке мањине у војвођанском селу Велико Средиште“ (стр. 18–29); III. „Миграција из Моравске у јужни Банат“ (стр. 30–42); IV. „Парабола о рађању, стасавању и зрелости „збора“: биографија верске заједнице“ (стр. 43–64); V. „Деловање мисионарских свештеника из Чехословачке“ (стр. 65–88); VI. „Кад се Средиштанцима отворио свет – постепено пропадање реформског „збора““ (стр. 89–93); VII. „Како савладати дисконтинуитет: о пренесеном моделу социјалне организације Средиштанаца“ (стр. 94–114); VIII. „Парабола о доласку предака: миграцијски наратив као велика приповест Средиштанаца“ (стр. 115–130); IX. „Референтне културне тачке и комуникацијско памћење Средиштанаца“ (стр. 131–137); X. „Парабола о евангелистичком идентитету Средиштанаца“ (стр. 138–194); XI. „Средиштанци, земљаци и методолошки национализам“ (195–217). Завршно поглавље (XII) носи назив: „Уместо закључка: омађијани Чеси и последњи опроштај од Средиштанаца“ (стр. 218–220), а затим следе: „Архивски извори, објављени извори и литература“ (стр. 221–230), „Summary“ (стр. 231–234) и „Садржај“ (стр. 235–239).

Прво поглавље књиге аутор започиње својом дневничком белешком из 2007. године о првим сусретима с људима јужнобанатског села Велико Средиште (код Вршца), који су на њега оставили дубок утисак: упознао је „неке од последњих живих потомака људи који су исказивали моравско порекло, припадност реформској протестантској вери и мигрантско искуство својих предака“. Младом истраживачу брујале су у ушима речи нових познаника: „Из Моравске, из Клобука код Брна [Klobuky u Brna], Даморжица [Damborice], Носислава [Nosislav], Хостеградека [Hostěhradky], Бојановица [Bojanovice], Кијова [Kujov]..., одатле су наши стари некад дошли с кравама и воловима, с Библијом, путиром и Лавиринтом срца, то је било оно највредније“. Већ тада је знао да ће се овим људима Великог Средишта враћати више пута. А кад говори о Средиштанцима, аутор заправо има на уму ове потомке моравских досељеника, с тим што у Великом Средишту постоје и други житељи различитог порекла. Враћао се у Велико Средиште наредних осам година, па је свет ових Средиштанаца постао за њега „неки паралелни живот и скоро други дом“.

Тако је практична искуства и сведочанства сакупљао у теренском раду у Великом Средишту (методама *oral history* и биографски интервју), у бројним сусретима са све ширим кругом својих саговорника и познаника. Притом је био свестан да је, како истиче, „много тога остало скривено иза кулиса социјалног света Средиштанаца“. Своје теренске налазе сучељавао је с подацима из

архивских извора, а о њима је промишљао на основу опсежне и разноврсне литературе, посебно радова оних аутора који су се бавили истраживањима јужнобанатске енклаве потомака чешких/моравских досељеника (Štěpanek, Budilova, Křourek, Jakoubek, Hanus, Linda и др.). Али, аутор на самом почетку излагања о укупним резултатима обављених истраживања јасно дефинише свој приступ материји: „Нећу настојати да пружим попис историјске егзистенције истраживане социјалне групе већ тежим да спознам културне изворе на којима су Средиштанци засновали свој идентитет и колективну свест“.

С тим у вези аутор говори о „првом и другом плану књиге“. У „првом плану књиге“ циљ му је био: да издвоји културне константе Средиштанаца као потомака досељеника из једне чешке земље; да захвати њихову социјално-културну динамику у столетном периоду, од досељења током 50-их година XIX века до окончања Другог светског рата (1945); да идентификује изворе формирања колективних кохезионих веза Средиштанаца.

Аутор подробно образлаже свој начелан став да Средиштанце нерадо сврстава у категорију „земљака“ (чешки: *krajaně*), којом се (почев од оснивања Чехословачке 1918. године) означавају „особе чешког (етничког) порекла који живе изван граница данашње Чешке Републике“. Уз такав категоријални приступ, чешки истраживачи су групе „земљака“ у иностранству најчешће третирали и примарно вредновали као „неке екстерне припаднике чешког народа“. Позивајући се и на истакнуте теоретичаре, аутор штавише сматра да „научни и општи (лаички) начин схватања земљака произлази из тзв. методолошког национализма, који поистовећује концепт друштва с модерном националном државом“. Он, пак, не жели да на заједницу потомака моравских досељеника у Великом Средишту гледа уобичајеним „етничким наочарама“. Стога „у другом плану књиге“ аутор говори (посебно у XI поглављу) о Средиштанцима као о „пореклом етнички индиферентној заједници, с којом су се етноцентрични национални идеолози упознали у периоду између два светска рата“, уз сазнање и уверење да су „Средиштанци заснивали свој колективни идентитет и на другачијем а не стриктно народносном ексклузивитету“. Желећи да управо избегне замке методолошког национализма, аутор је тежио да у свој рад унесе истраживачку перспективу другачију од оних које су обично примењиване у истраживањима заграничних чешких заједница.

Он свој рад квалификује као „покушај да се разгину завесе вредновања света моравских пресељеника, те да приложи сведочанство о једном непознатом поглављу културне историје тзв. Чешкобратске евангелистичке цркве [чешки: *Českobratrská církev evangelická*] на простору изван граница Чешке Републике“. Уз то аутор наглашава да је заједница „реформисаних евангелиста“ (како се припадници овог протестантског крила још означавају) дуго коегзистирала у Великом Средишту са народносно/етнички/конфесионално веома разнородним становништвом тог села, те да он трага за одговором на питање како се специфична култура Средиштанаца пореклом из Моравске одржала у мултиетничкој средини Војводине чак до последњих година.

Могуће одговоре на постављено круцијално питање аутор нуди у поглављима ове књиге, која представљају „тематске блокове са функцијом имагинарних *парабола*“. А тежећи да осветли карактер културе и социјалне организације Средиштанаца, аутор истовремено указује и на „путеве чешке реформације у

данашњој Србији“, који су испунили првих сто година живота потомака моравских досељеника у јужном Банату.

Расправљање о изворима за историјат чешке мањине у Великом Средишту (поглавље II) аутор започиње разјашњењем појма *sbor* (у преводу: „збор“), о коме се све време говори у књизи. Овим чешким вишезначним термином означава се најнижа организациона јединица црквене управе у оквиру хијерархије Чешкобратске евангелистичке (реформске) цркве, што приближно одговара појму *парохија* у Православној цркви. Сваки *sbor* има *presbyterstvo* – изборни орган локалне самоуправе, како је то у свим протестантским црквама (у Чешкој Републици за *presbyterstvo* се користи и алтернативни термин *staršovstvo*). „Збор“ у Великом Средишту био је подређен вишој црквеној институционалној инстанци (*seniorat*), која је првобитно имала седиште у Дебелачи, а касније у Панчеву и Фекетићу.

Почетак „збора“ у Великом Средишту веже се за 1861. годину, кад почиње изградња протестантске цркве у том селу (завршена је пет година касније). Заправо, убрзани раст заједнице реформских евангелиста у Великом Средишту наметао је потребу да они организују свој „збор“. Тако су изабрани и чланови презбитерства „збора“, а успостављена је његова администрација, која се огледа и у збиркама докумената означеним као „протоколи“. Аутор са задовољством констатује да је „протоколе“, после толико деценија, сачувао Франтишек Хајек са супругом Елизабетом (*František Hájek s manželkou Elisabetou*) из Великог Средишта, који су аутору стављени на увид при истраживању. Поред „протокола“ аутору је био доступан и посебан попис чланова „збора“ из 1928. године, који је сачинио свештеник Алојз Ерлих (*Alois Erlich*), с различитим подацима о ондашњима члановима „збора“, уз белешку о учесницима миграционог таласа из Моравске 50-их година XIX века.

Извесне податке аутор је црпео из Централног архива Чешкобратске евангелистичке цркве (*Ústřední archiv Českobratrské církve evangelické*) у Прагу, и то из фонда: Чешки евангелистички „зборови“ у иностранству (*fond: České evangelické sbory v zahraničí*). Такође је користио документе из Историјског архива у Белој Цркви и из неких архива у Румунији и Хрватској, где је такође било чешких енклава. Својеврсну допуну извора чинили су натписи на гробовима протестаната на гробљу у Великом Средишту, које је заједничко и за католике и православне. На располагању су били и породични албуми, поруке декоративних елемената ентеријера сеоских кућа и својеручни записи и белешке на верским књигама, које су наслеђиване у породицама.

У поглављу III изложен је историјат миграције протестантских породица из Моравске у јужни Банат, а у поглављу IV дат је преглед активности досељеника на конституисању свог „збора“ и његовом даљем „сазревању“, уз изградњу и коришћење цркве у селу. После окончања Првог светског рата и распада Аустроугарске монархије, настао је изванредан вакуум у организационој хијерархији реформских евангелиста у јужном Банату, јер су се централни органи Чешкобратске евангелистичке цркве нашли у новонасталој држави – Чехословачкој. Била је прекинута веза с тим централним органима и требало је да прође неколико година док је успостављена нова евангелистичка реформска црквена организација у Војводини. У таквој ситуацији постојали су и крупни финансијски проблеми. Тражећи решење за свој „збор“, Средиштанци су молили црквене органе у

Чехословачкој да им пошаљу свештеника. То у почетку није дало резултата, па је *srbsky seniorat* упутио у Велико Средиште протестантског свештеника српског порекла Михаила Гергорића (Michail Gergorić). С њим су, међутим, чланови „збора“ имали озбиљан конфликт, па је овај свештеник после три године службе (1924–1927) напустио Велико Средиште. Долазио је једно време на испомоћ свештеник из Вршца, а затим је приспео мисионарски свештеник Алојз Ерлих (Alois Erlich) из славоноског места Уљаник, близу Дарувара, где је била највећа концентracија чешких насељеника у ондашњој југословенској држави. Овај свештеник, делегиран од централних црквених органа из Прага, наметао је ригорозну дисциплину у верском животу Средиштанаца и мешао се у њихов свакодневни живот уводећи и извесне „црквене казне“. Тако је постепено нарастао отпор према њему међу члановима „збора“, који је после пар година довео до потпуног раскола, а свештеник Ерлих се потом приклонио баптистима. Овај конфликт аутор разуме као „сучељавање два различита поимања верске праксе“: једно је било локално, које су „донели“ преци верника из моравске средине, а друго (оличено у пракси свештеника Ерлиха) представљало је далеко строжу верску линију, која је одбацивала било какве појаве „световног“ понашања у верском животу Средиштанаца.

Поглавље V посвећено је деловању друга два мисионарска свештеника у Великом Средишту, који су били упућени из Чехословачке. У периоду од 1932. до 1940. године службу у Великом Средишту обављао је Карел Ловечек (Karel Loveček), који је одржавао живу везу с централним црквеним органима у Прагу. Међутим, повремене посете Великом Средишту ранијег свештеника Алојза Ерлиха слабиле су у извесној мери чланство „збора“ јер су неки чланови, углавном млађи, прелазили у баптисте. На основу изјава својих саговорника у Великом Средишту и трагова у писменим документима аутор позитивно квалификује деловање свештеника Ловечека. Истиче да је овај свештеник увео и неке новине које се могу сматрати заправо „културним иновацијама“: празник Дан мајки (*Den matek*), прослава Нове године (*silvestrovsky večer*), организовано дружење омладине и др. Из исказа чланова „збора“ види се да је свештеник Ловечек био омиљен у овој средини, а владало је уверење да је „збор“ у Великом Средишту процветао у време његове службе. У периоду од 1940. до 1945. године на служби у Великом Средишту био је свештеник Јарослав Пех (Jaroslav Pech), такође упућен од централних црквених органа из Чехословачке. Он је пре тога провео неколико година на служби у румунском Банату, у месту Света Хелена (чешки: *Svatá Helena*, румунски: *Sfânta Elena*), близу Дунава (наспрам Голупца), у великој енклави чешких досељеника. Служећи у Великом Средишту, обављао је извесне дужности и изван села (у Вршцу и даље). Али наступио је рат, који је донео низ тешкоћа и поларизација у селу. Католици су приступали немачком „културбунду“, па и ступали у редове Вермахта, а српски православци и чешки реформски евангелисти на крају у партизанске редове.

Међутим, за средиштанске евангелисте приступ војсци није значио идентификовање с комунистичком идеологијом и раскид с верском традицијом предака. По окончању рата свештеник Пех се преселио у Чехословачку, а црквена документација је остала код чланова презбитерства „збора“. Тако је Велико Средиште остало без сталног свештеника. Ипак, то није значило потпуно замирање црквеног живота Средиштанаца, који су на неки начин одржали и свој „збор“ и верску праксу, на основу стеченог искуства у претходном стогодишњем

периоду живљења у овом селу, држећи се пољопривреде („мотике“) као традиционалног занимања. Аутор истиче да су у послератном периоду за трансмисију социокултурних основа ове верске заједнице били заслужни локални „предводници“, ланци, чија је улога почивала на неокрњеном моралном кредибилитету и великом поверењу мештана. Такви су били Франтишек Хајек (František Hájek) и Јозеф Шебеста (Josef Šebesta), а потом Франтишек млађи Хајек и његова супруга Елизабета, рођ. Шебестова (roz. Šebestová), Јозефа Клепачкова (Josefa Klepáčková), Ана Пилатова (Anna Pilátová), Ружена Нинков, рођ. Пилатова (Růžena Ninkov, roz. Pilátová) и Макс Фијала (Max Fiala). Ново време донело је ипак нове социјалне промене: после рада у Београду, где су традиционално служиле као кућне помоћнице, средиштанске девојке све су се ређе враћале у своје село, а и младићи су одлазили у већа места у потрази за зарадом и новим занимањима. Тако се, према речима ауторових саговорника „Средиштанцима отворио свет“.

У поглављу VI аутор подробније излаже како је изгледао живот Средиштанаца када им се „отворио свет“. Заправо, реч је о укупним променама у југословенском друштву у послератном раздобљу, а које су се рефлектовале и на живот у једном специфичном јужнобанатском селу као што је Велико Средиште: принудно исељавање Немаца и католичких Чеха који су сарађивали с Немцима; колонизовање новог становништва из пасивних крајева (Босна, Црна Гора); антиклерикална политика нове власти и постепена маргинализација локалног „збора“; привремена колективизација и повратак на традиционалне форме пољопривредне делатности; модернизација и индустријализација земље; одлазак на рад у иностранство („гастарбајтери“); распад југословенске државе и др. Непосредно после окончања Другог светског рата у Великом Средишту радио је учитељ Антоњин Бравенец (Antonín Bravenec), делегиран из Чехословачке, али је његов рад престао с политичким расколом који је донела Резолуција Информбироа 1948. године. У том периоду започет је процес репатријације Чеха и Словака у Чехословачку, али је он такође прекинут 1948. године. И без тога Средиштанци се нису одазивали на позив за репатријацију. Међутим, одлазак у градове и на „привремени рад у иностранство“ смањили су број Средиштанаца, тако да је у селу било све мање потомака којима су старији Средиштанци могли пренети „реформску евангелистичку веру предака“.

Своје расправљање у поглављу VII аутор започиње тврдњом да је повезаност Средиштанаца с „предмиграционим“ моделом верске организације почивала на чињеници да се радило о моделу који је у њиховој претходној домовини, тј. Моравској, био „годинама провераван у пракси, а што је најважније – тако функционалан“. Стога он најављује да ће у овом поглављу пажњу посветити неким узорцима социјалне праксе који су учинили да процес адаптације досељеника у новој средини буде изразито олакшан и убрзан. Тако у даљем тексту говори о: организацији „збора“; механизмима привређивања, тј. приходима „збора“ и породичним издацима; о „збору“ као „банкарској институцији“, која је помагала сиромашнијим породицама да превладају кризне ситуације итд. На тај начин је својом организацијом и свестраном делатношћу „збор“ имао функцију „централне социјалне институције Средиштанаца“.

У поглављу VIII аутор анализира миграцијски наратив Средиштанаца ослањајући се пре свега на њихове исказе, тј. на резултате примењених метода:

oral history и биографски интервју. Притом укључује у анализу и достигнућа савремених антрополога, психолога и социјалних теоретичара (Assmann, Konopasek, Namar, Ricour, Mink, Fay, Vašiček, Mayer, Macek, Geertz, Vansina и др.). Тим путем долази до закључка да се и на примеру Средиштанаца види како „људи имају потребу за наративном конструкцијом прошлости“, при чему стварни догађај представља „само основу“. На тај начин људи заправо говоре о свом идентитету, а интерпретација „властите биографије јесте заправо интерпретација властитог Ја“. Аутор такође наглашава да се „људи идентификују једино с тим што даје смисао њиховој егзистенцији“. Али, истовремено указује и на механизме преношења усмене традиције о досељавању предака из Моравске, те о важним догађајима који су уследили: „тако ми је причао деда“, „говорили су ми родитељи“, „тако су тетке приповедале“, „тако је причала мајка својој кћерки, тј. мојој тети, а она је потом мени казивала“ и сл. Тиме се трансмисија прошлости у властито време препушта „мудрим“, тј. најстаријим генерацијама.

По ауторовом уверењу колективно памћење Средиштанаца такође битно одређује профил ове заједнице у етнички и верски шароликој средини јужног Баната, о чему подробније расправља у поглављу IX. Уважавајући и ставове неких теоретичара, сматра да максимално три генерације могу бити верни преносиоци факата из прошлости једне заједнице. Време које претходи тим генерацијама прераста у „наративну конструкцију прошлости“. А у колективном памћењу Средиштанаца аутор препознаје важне референтне тачке: традиционално преношени „миграцијски наратив“ и период првобитне адаптације на нову банатску средину, који се завршава изградњом протестантске цркве 1866. године. Ове референтне тачке битно су одређивале идентитет потоњих генерација Средиштанаца.

Поглавље X је најопсежније и најразуђеније, са чак једанаест одељака. У њему аутор осветљава чиниоце који омогућавају репродуковање протестантског („реформског“) идентитета и културе Средиштанаца, засноване на поштовању предака и традиције. Тако он анализира појединачно локалне институције које доприносе трансмисији и репродуковању традиционалних вредности и праксе ове верске заједнице. Истиче да је чланове „збора“ Средиштанаца пратио осећај како припадности истом колективитету тако и припадности једној специфичној култури. Међусобна солидарност и лојалност истом колективитету огледала се кроз устаљену релацију: „Ми“ и „Они други“. У одгајању деце важну улогу имали су стереотипни искази којима се преносила „штафета“ традиције и поштовања предака: „тако мора бити“, „такав је ред“ и сл. Деца су давана најчешће (народна) имена ближих и старијих предака, а не светаца чије светковање пада непосредно око датума рођења детета. Ако би дете умрло као мало, наредно рођено дете добијало би исто име (у мушкој или женској варијанти: нпр. *Jan* или *Jana*). Досељеници из Моравске генерацијама су се трудили да им деца стичу основно образовање на матерњем језику, што је и била пракса за време Аустроугарске. У међуратном периоду деца су похађала основну школу на српском језику, али су имала посебне часове чешког језика (долазио је учитељ из Вршца). Часове веронауке држали су проповедници уторком и суботом у библиотеци „збора“. Иако су деца на тај начин стицала и основна знања о историји чешких земаља (Моравска, Бохемија, Шлезеја), аутор истиче да је матерњи језик за Средиштанце представљао „примарно инструмент религиозне праксе и чување духовне везе са претходним генерацијама“, а много мање елемент етничке самосвести. Ипак, у

јужнобанатској етнички веома шароликој средини Средиштанци су се исказивали пре свега као „Моравци“, а тако су их третирали и други (Немци, Срби, Мађари, Румуни и др.). Имали су прилично диференциран однос према Мађарима, баптистима, православцима, католицима (могло се чути: „Нас Чехе дели крст“).

У склапању бракова важило је правило верске ендогамије, али је у међуратном периоду било ипак око 10% верски мешовитих бракова. У верски мешовитим браковима дуго је примењивано правило да „дечади иду за оцем, а девојчице за мајком“. Касније је коришћена пракса давања „реверса“, тј. изјаве родитеља у којој ће конфесији дете бити одгајано. У међуратном периоду била је устаљена пракса да деца од једанаест година учествују у омладинским удружењима под окриљем „збора“, што је заправо била припрема за приступање „збору“. А код деце од дванаест година наступао је обред конфирмације (чешки: *konfirmace*), тј. давања изјаве којом дете потврђује припадност овој протестантској конфесији, чиме постаје пуноправни члан „збора“. Аутор указује на веома значајну улогу презбитерства „збора“, састављеног од људи с високим моралним ауторитетом у локалној средини. Презбитерство је неколико пута годишње расправљало о појавама у понашању чланова „збора“ и с тим у вези давало је препоруке, изрицало опомене и пружало савете. То је представљало средство социјалне контроле и верске дисциплине, нарочито у периодима кад није било свештеника. Аутор је посебно нагласио значај верских књига међу Средиштанцима, од којих је већина донета из старе постојбине. Често се могла чути изрека: „верујем јер тако пише у књигама“. У недостатку свештеника (тј. учених теолога) верници су били упућени на сазнања из верских књига, а оне су уједно симболизовале и везу са старијим генерацијама предака. Поред тога, верске књиге су служиле и као својеврсне „породичне хронике“ јер су на њима руком дописивани важни датуми (рођење, венчање, смрт и др.) и кратки описи значајних догађаја у породици и локалној средини.

На почетку поглавља XI аутор констатује да је у претходним деловима књиге анализирао функционисање и изворе „изнутра“ колективног идентитета Средиштанаца, те да ће се посебно позабавити анализом утицаја чинилаца који су деловали „споља“. Реч је о „екстерном“ деловању мисионарских свештеника у међуратном периоду (А. Ерлих, К. Ловечек, Ј. Пех), који су потицали из Чехословачке и доносили нову праксу, с изразитом тежњом да Средиштанце, тј. припаднике „збора“ заштите од асимилације у локалној средини. Тиме се заправо изражавала склоност новостворене Чехословачке Републике да брине о заграничним „земљацима“ (*krajaně*), а аутор у томе види заправо „етнилизацију земљака“. Утолико се улога ових свештеника није сводила само на духовно усмеравање „збора“ већ је имала и културно-просветитељски карактер, што је био случај и с другим енклавама чешких (моравских) досељеника у југоисточној Европи. То је било праћено разним манифестацијама општеческог карактера, као што су слављење дела и жртве Јана Хуса, Јана Жишке, политичке улоге председника Масарика као „ослободиоца“ и сл., уз примање часописа и дидактичке литературе из Чехословачке. Понекад је у Прагу и критикован „локални патриотизам“ у чешким заграничним енклавама. Несумњиви удео у свему томе имало је и ондашње чехословачко Министарство иностраних послова и народне просвете (*Ministerstvo zahraničí arodní osvěty*). И поред крупних политичких промена које су наступиле у Чехословачкој у исходу Другог светског рата, аутор кулминацију државне бриге за „земљаке“ изван граница Чехословачке види у

позиву за репатријацију Чеха (као и Словака). А процеси адаптације репатријаната у „домовини предака“ били су праћени знатним одрицањем од пређашњих традиционалних навика, па и устаљене верске праксе.

Други вид бриге о „заграничним земљацима“ аутор види у настојањима професионалних етнографа да идентификују и опишу ове „гране чешког народа“ преферирајући њихове етничке особине на штету других карактеристика. Као што је то назначио већ у уводном поглављу књиге, аутор сматра да такав приступ заграничним „земљацима“ произлази из „методолошког национализма“, који „претпоставља државу, народ и друштво као природну социјалну и политичку јединицу модерног света“. Стога аутор поставља питање како превладати овај „методолошки национализам чешке етнографије“. Указује на потребу да се много више пажње посвети религиозним, конфесионалним и другим чиниоцима идентитета заграничних енклава, те да се много више дијалектички гледа на развој њиховог етничитета.

У последњем поглављу аутор констатује да је, посредством етнографске параболе, настојао да приближи читаоцима свет једне заједнице „заборављених“ евангелиста пореклом из јужне Моравске и да на тај начин покаже виталност тла чешке реформације, чији су плодови расли и сазревали и изван чешких земаља. То значи да је покушао да сугерише „другачије“ разумевање „земљачке“ заједнице у иностранству, која није априори профилисана искључиво чешким етничитетом. Да би се избегле „замке етницизације“, аутор је сматрао неопходним да се у анализу уведе „актерска перспектива самих Средиштанаца“. Утолико је приступ заснован на оваквој перспективи, по ауторовом мишљењу, омогућио да се свестраније и боље приближе реалије света „земљачке“ заједнице Средиштанаца. Стога би одбацивање „етничких наочара“ у погледима на свет Средиштанаца био предуслов за ослобађање од „омађијаности чешкошћу“ у сусретима са „заграничним земљацима“ – закључује аутор.

Аутор се на крају захвалио бројним сарадницима, који су му на разне начине помагали у истраживањима током припреме докторске дисертације и ове књиге. То су пре свега житељи Великог Средишта, с којима је годинама водио разговоре о животним темама и коментарисао писмене изворе и архивске документе, од којих се „опрашта“ на веома емотиван начин. Са захвалношћу је поменуо и појединце из наше академске средине, с којима је такође сарађивао.

Књига Михала Павласека пружа изванредан пример темељног, свестраног и надахнутог истраживања једне етно-конфесионалне заједнице изван матичне земље, у овом случају Чешке Републике. Стога може послужити као методолошка инспирација истраживачима и у другим земљама.

Милош Луковић